

**МІЖКУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ У КОНТЕКСТІ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

В даній статті аналізуються процеси глобалізації сучасного світу і нові тенденції у розвитку міжкультурної комунікації під впливом нових культурогенних інформаційних технологій. Особлива увага приділена впливу мас-медіа та комунікаційних засобів високорозвинених країн на державні та культурні кордони менш потужних країн. Крім того, автор наголошує на значенні і виробленні нових форм міжкультурної комунікації, оскільки в сучасних умовах це позитивним чином відображується на міждержавних відносинах, соціальних групах й індивідах різних країн та культур, запозиченні культурних цінностей та зміні культурного середовища внаслідок міграцій.

34

Ключові слова: глобалізація, міжкультурна комунікація, інформаційні технології, мас-медіа, культурне середовище.

В данной статье анализируются процессы глобализации в современном мире, а также новые тенденции в развитии межкультурной коммуникации под влиянием новейших культурогенных информационных технологий. Особое внимание уделено влиянию масс-медиа и коммуникационной сферы высокоразвитых стран на государственные и культурные границы менее развитых стран. Кроме того, автор акцентирует внимание на значении и выработке новых форм межкультурной коммуникации, поскольку в современных условиях они положительным образом влияют на межгосударственные отношения, а также на взаимодействие социальных групп и индивидов разных стран и культур, на процессы заимствования культурных ценностей и изменению культурной среды вследствие миграций.

Ключевые слова: глобализация, межкультурная коммуникация, информационные технологии, СМИ, культурная среда.

This paper analyzes a present-day's world processes of globalization and emerging trends in the development of intercultural communication influenced by culture-caused new information technologies. Of particular interest is the impact of the developed countries' mass media and communication tools on both the national and cultural boundaries of less powerful

countries. The author emphasizes on the significance and the development of new forms of intercultural communication under the present conditions, since this process is positively reflected in the international relations, social groups and individuals from different countries and cultures, borrowing cultural values and changing cultural environment as a result of migration.

Keywords: *Globalization, intercultural communication, information technologies, mass media, cultural environment.*

Міжкультурна комунікація як обмін між людьми ціннісними надбаннями існувала завжди, адже з давніх часів виникали зв'язки, що сприяли взаємодії та взаєморозумінню різних культур. В сучасних умовах спілкування народів набуло не тільки глобального характеру, але й вимагає такої гуманістичної спрямованості, яка, завдяки міжкультурній комунікації, дає можливість людині успішно розвиватися на засадах єдності загальнолюдських і національних цінностей. Захист культурної самобутності народів, відстоювання їх духовного суверенітету, власних культурних цінностей органічно пов'язується як із загальнолюдськими, так і потребами та інтересами окремо взятої людини. У такому контексті дослідження міжкультурної комунікації як спрямованого процесу, що реалізується відповідно до конкретно визначених соціальних цілей, набуває особливої актуальності.

До числа найбільш відомих цивілізаційних тенденцій сучасності слід віднести процеси глобалізації та інформатизації. Саме їх синтез все в більшій мірі визначає генеральний напрям соціального розвитку людства в найближчій перспективі, оскільки наслідки цього процесу є всеохоплюючими. Дослідження та аналіз процесів глобалізації сучасного світу і нових тенденцій у розвитку міжкультурної комунікації під впливом інформаційних технологій має неабияку актуальність сьогодні. На думку російського дослідника Т.Г. Кисельова, глобалізація як явище зовсім не виступає чимось унікальним і притаманним виключно сучасній епосі. Прагнення до необмеженого зростання, експансії і безкінечній асиміляції будь-якого інокультурного матеріалу притаманне будь-якій культурній системі, що і було зафіксовано в людській історії, починаючи з давньосхідних імперій, закінчуючи недавнім минулим [6, с.1]. У той же час, в даній статті, ми намагаємось показати, що в сучасних умовах процеси міжкультурної комунікації набува-

ють надзвичайно великого значення.

Однією із характерних ознак глобалізації є взаємодія як окремих людей, так і окремих цивілізацій. Особливого статусу набувають зносини між цивілізаціями, в основі усіх цих відносин лежить міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагнення пізнати духовний світ одне одного призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру. Тільки шляхом знаходження консенсусу людство зможе вирішити глобальні проблеми і захиститися від самознищення.

Досягненню вищезазначеної мети підпорядковані такі завдання: показати вплив глобалізації на розвиток міжкультурної комунікації; з'ясувати інтенсифікацію процесів культурної детериторіалізації та ре-територіалізації; розкрити суть поняття міжкультурна комунікація, а також висвітлити позицію провідних дослідників щодо цієї проблеми. Необхідно відзначити, що дана проблема досліджувалася такими науковцями як Д. Лалл [10], Г.С. Померанц [12], Ю.М. Давидов [4], В.А. Кутирев [9], А.Е. Чучин-Русов [16], П. Козловські [7], А.В. Кузьмин [8] та ін. В Україні предметне поле досліджень в рамках проблематики «міжкультурна комунікація» тільки формується.

Сучасні мас-медіа та комунікаційні засоби легко перетинають державні та культурні кордони. Ця технічна властивість прямо впливає на міжкультурну комунікацію, а також спричиняє пожвавлення дискусій про суверенність культур. Вже від початку 1970-х років наслідки розвитку глобальних комунікацій опинились в центрі уваги ЮНЕСКО. Поширюється стурбованість тим, що Захід, на чолі з американськими транснаціональними корпораціями, монополізував світову систему комунікацій настільки, що завдало значної шкоди добробуту та культурним ідентичностям менш потужних країн.

Ця всесвітня міжнародна і міжкультурна драма – глобалізація матеріальних та культурних ресурсів, – є, на погляд Ентоні Гіденса, невід'ємною рисою розвинутої модерності [10, с.195]. Однак деякі критики схиляються до думки, що і модерність, і глобалізація мають розглядатись не просто як чергові етапи світової історії, а як деструктивні й безповоротні процеси, що їх рушійною силою є економічні інтереси так званого «Першого світу». На їхню думку,

глобалізація – це не «потік подій», а всесвітня система експлуатації. Один із найгостріших критиків, шведський соціальний антрополог Джонатан Фрідман вважає, що сучасна світова система ґрунтується на «транснаціональних корпораціях і глобальних механізмах інвестицій та фінансових спекуляцій» і додає: «з'явилась також нова глобальна класова структура, міжнародна еліта, що складається з дипломатів, державних лідерів, представників міжнародних організацій. Це середовище перетинається з іншою міжнародною елітою – арт-ділерами, керівниками мас-медіа та інших культурних індустрій, які безпосередньо займаються медіа-репрезентаціями, створюючи картину світу та «картинки для світу» [10, с.196].

Проблема балансу між відкритістю і протекціонізмом у глобалізованому комунікаційному середовищі гостро постає перед багатьма національними урядами, а особливо у таких країнах, як Іран, де обмеження досить суворі, а економіка досить бідна. Подібні проблеми визріли у В'єтнамі, де виявилось неможливим зупинити антикомуністичну пропаганду, правозахисні матеріали і порнографію. Такі країни, як Іран чи В'єтнам не можуть ані ігнорувати, ані заборонити нові інформаційні технології, бо економічний розвиток залежить від швидкої передачі інформації. Проте відкриваючи нові технологічні шляхи для економічних перетворень, вони водночас відкривають надзвичайно широкий і диференційований публічний простір. А ці нові, породжені «Інтернетом» медіа-сили, починають соціально й культурно взаємодіяти з більш традиційними мас-медіа.

Скажімо, у В'єтнамі та Китаї, на державних телеканалах можна побачити комерційні телепередачі з Америки, Японії та інших країн. В'єтнамці погоджуються на ці ретрансляції, бо західна реклама, присутня в них, дає потрібну валюту, а самі передачі забезпечують недорогий і привабливий розважальний асортимент.

Маючи дві третини населення світу, Азія є також місцем розташування багатьох країн, що швидко розвиваються економічно. Азія, з її сталими культурними традиціями, є також глобальним театром складної, сучасної боротьби довкола нації та національної держави.

Першим кроком до формування нових культурних територій є детериторіалізація. Це поняття означає «втрату природних зв'язків між культурою, географічною і соціальною територією» [10, с.208].

Детериторіалізація – це часткове руйнування культурних структур і стосунків, середовищ і репрезентацій.

Міграції великих груп людей з «третього світу» до розвинених країн свідчать про соціальне викорінення, що спричиняє значні культурні розриви і культурні адаптації – це одна з основних і часом досить небезпечних форм детериторіалізації. За такими великими переміщеннями людей часто стоять економічні спонуки. Африканська й азіатська работорівля минулих століть у колоніях Північної Америки, Бразилії та у Карибському регіоні, була породжена пошуками дешевої робочої сили. А сьогодні ринок ручної праці приваблює бідних іммігрантів до багатших країн. Наприклад, багата Каліфорнія змушує покидати домівки мексиканських сільськогосподарських робітників та домашніх робітниць. Приблизно третина мексиканських робітників прибуває сюди нелегально, часто після небезпечного, незаконного перетину кордону. Прибувши до Америки, вони опиняються у постійно зростаючих гетто, де серед багатьох інших соціальних проблем процвітають бандітизм, наркоманія і безробіття. Зокрема Лос-Анджелес перетворився на справжній магніт для некваліфікованих іммігрантів звідусіль [Див. детально 4, с. 60-64].

38

Фонд народонаселення ООН називає сучасну імміграцію «гуманітарною кризою нашої доби», оскільки злидні, війни і перенаселеність змушують великі маси людей переміщатись на території, уже зайняті іншими народами. *Культурна детериторіалізація* – це глибоко людське явище. Адже вона може бути всеохоплюючою і жахливою. Забрати у великої групи людей їхню мову, звичаї, релігії та музику, як було зроблено з африканськими рабами в США, – це рівнозначне культурному вбивству. Однак культура не вмирає, навіть за умов всебічного придушення. Адаптуючись, вона виживає у змінених формах. Більше того, культурне викорінення має наслідки не лише для тих, кого викорінюють. Наприклад, турецькі оstarбайтери у Німеччині сформували етнокультурні взаємини з німцями, всередині власної спільноти, а також із тими, хто залишився на батьківщині. Ці три зони культурних взаємин діють одночасно, і в усіх трьох величезну роль відіграють сучасні комунікаційні технології: і в тому, що турки дізнаються про німців (а німці, хоча й меншою мірою – про турків); і в тому, як турки в Німеччині зберігають свою турецьку ідентичність; і в тому, як вони

будують контакти з людьми і культурою своєї батьківщини. Подібне становище виникає скрізь, де утворюються великі іммігрантські громади.

Детериторіалізовані силами модерності й глобалізації, люди намагаються заново збудувати собі нові культурні «домівки» там, куди їх занесла доля. Такі наміри і відповідна культурна діяльність складають процеси *ре-територіалізації* [10, с.220].

Поєднуючи привезені з собою традиції з ресурсами нової території поселення, громади іммігрантів у всьому світі створюють нові місцеві версії віддалених культур. Ті громади, які спільними зусиллями намагаються зберегти свої традиційні етнічні й культурні ідентичності та способи життя, часто називають *культурними гібридними діаспорами*. У наші дні діаспорні культури значно легше створювати й підтримувати, ніж будь-коли раніше. Завдяки перевагам сучасного транспорту і за сприяння міжнародної торгівлі, численні культурні товари, як-от різноманітні їжа, одяг, домашнє начиння переміщуються світом значно швидше.

Мас-медіа, інформаційні технології та характерні для певних культур символічні форми (популярна музика, відео, газети, журнали, книжки і комп'ютерні програми) надзвичайно важливі як для ре-територіалізації взагалі, так і для створення діаспорних культур зокрема. Культура, засоби комунікації та сполучуваність окремих громад – ось необхідні складники для формування діаспорних публічних сфер. Так звані «етнічні мас-медіа» виявилися дуже корисними для іммігрантів у США – скажімо, для поширення інформації про права іммігрантів та можливості для них. Обслуговування інформаційних і культурних потреб дозволя для іммігрантських спільнот перетворилося на сучасну індустрію, що швидко зростає. Детериторіалізація і ре-територіалізація створюють нові ринки для різноманітних підприємців, але особливо для тих, хто, працюючи в мас-медіа і культурних індустріях, «добре заробляє на контактах детериторіалізованих спільнот із своєю батьківщиною». У повільному й болісному процесі культурного пристосування до нової землі, особливо у чужих величезних містах, де іммігранти чи біженці намагаються триматися купи, продукти популярної культури створені на батьківщині, а також місцевий культурний матеріал рідною мовою, який відображає ті самі основні культурні вартості, що й на батьківщині, відіграють ключову роль у відбудові душев-

ного спокою та етнічної солідарності ре-територіалізованих людей. Такі «культурні товари» зазвичай продаються не в супермаркетах чи великих відеосалонах, а в «етнічних» крамничках. Зростає також ринок товарів (відео, поп-музика, комп'ютерні програми), що виробляються в діаспорі, а потім надсилаються на батьківщину. Наприклад, в'єтнамські культурні товари, зроблені в Каліфорнії, добре продаються в самому В'єтнамі; а перські товари з Лос-Анджелесу експортуються до Ірану [10, с. 220].

Слід зазначити, що ре-територіалізація – це процес активної культурної селекції та синтезу, що черпає як із знайомого, так із нового. Сучасне культурне оточення складається як із медіа-опосередкованих, так і з неопосередкованих елементів: з елітарного й популярного, особистого й масового, публічного й приватного, тутешнього й далекого, знаного й незнаного, учорашнього, нинішнього й завтрашнього.

40
— У той же час слід сказати, що культура ніколи не була статичною; кожне нове покоління неначе створює її для себе наново. Але в наші дні культурні форми та оточення змінюються з безпрецедентною швидкістю. Таких змін і переломів вимагає модерність. Ентоні Гідденс визначає модерність як «могутню, безжальну силу... надпотужний локомотив, який мчить на величезній швидкості, і яким ми, людство, можемо керувати лише до певної міри, бо він у будь-яку мить може вийти з-під контролю» [10, с.228].

Міжкультурна комунікація як особливий вид комунікації припускає спілкування між носіями різних мов і різних культур. Співставлення мов і культур виявляє не тільки загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самобутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Інтеркультурна комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою.

На межі XX і XXI ст. загострилися проблеми мовної комунікації, вивчення засобів комунікативного впливу, вони стали найбільш актуальними. Змінився «мовний смак епохи»: на зміну «тоталітарній мові» прийшла «вільна» мова засобів масової інформації, спілкування на різних рівнях; зросла роль мовної особистості [13].

На перший план вийшли питання культури як універсального контексту, що спричиняє розмаїтість людства, а також – комунікації

як однієї із фундаментальних форм взаємодії між людьми. Визнання абсолютної цінності розмаїтості світових культур, відмова від колонізаторської культурної політики, усвідомлення крихкості існування й погрози знищення величезної більшості традиційних культур і мов зумовили бурхливий розвиток відповідних галузей знання з опорою на новий в історії людства феномен – інтерес народів світу один до одного.

Міжкультурна комунікація – це соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами в межах чітко визначеного простору. У центрі міжкультурних взаємодій перебуває людина як носій загальнолюдських культурних особливостей. Ця людина взаємодіє з іншими на основі цих особливостей у великій кількості контекстів спілкування [13; 14].

Датою народження міжкультурної комунікації як академічної дисципліни можна вважати 1954 рік, коли побачила світ книга Є. Хола і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація»). У даній роботі автори вперше запропонували для широкого вживання термін «міжкультурна комунікація», що відбивала, на їхню думку, особливу галузь людських відносин. Пізніше основні положення та ідеї міжкультурної комунікації були більш докладно розвинуті у відомій роботі Е. Хола «The Silent Language» («Німа мова», 1959 р.), де автор показав тісний зв'язок між культурою і комунікацією. Вважається, що Е. Хол є засновником міжкультурної комунікації як окремої дисципліни.

У своїй книзі український вчений у галузі комунікативної лінгвістики і філософії мови Ф.С. Бацевич подає наступне значення міжкультурної комунікації – це спілкування носіїв різних культур, які послуговуються різними мовами [1]. Коли людина опиняється в іншому культурно-мовному середовищі, вона відчуває так званий «культурний шок» через недостатнє знання національних цінностей і законів спілкування носіїв інших культур і мов. Щоби уникнути усіх непорозумінь потрібно мати вагомий знання тої чи іншої культури, потрібно щоб відбувалася взаємодія між культурами. Взаємодія культур – це особливий вид безпосередніх відносин і зв'язків, що встановлюються між двома або декількома культурами, а також тих впливів, взаємних змін, які проявляються в ході

цих відносин. Вирішальне значення в процесах взаємодії культур набуває зміна станів, якостей, сфер діяльності, цінностей тієї чи іншої культури, породження нових форм культурної активності, духовних орієнтирів і ознак способу життя людей під впливом зовнішніх імпульсів. Процес взаємодії культур, як правило, є довготривалим явищем (не менш декількох десятиліть).

Глобалізація соціального розвитку обумовлена зростаючою інтенсивністю зв'язків і відносин – економічних, соціально-політичних, культурних, науково-технічних, комунікаційних, які немов би «скріплюють» суспільства сучасного світу. Ці зв'язки додають планетарній цивілізації, що формується, якусь системну якість: збільшується всебічна взаємозалежність різних суспільств, країн, регіонів, що все активніше впливають одне на одного.

42

Внаслідок процесу інтеграції окремих етнічних культур у єдину світову культуру на засадах розвитку засобів комунікації, економічних зв'язків, соціальних перетворень відбувається глобалізація культури. В міжкультурній комунікації це відбивається через розширення контактів між державними інститутами, соціальними групами й індивідами різних країн та культур, запозиченні культурних цінностей та зміні культурного середовища внаслідок міграцій [8].

Тенденція нівеляції інтересів національних держав і самобутніх культур, яка супроводжує глобалізацію, повинна бути врегульована або зведена до мінімуму проведенням певних оптимальних заходів (на рівні міждержавних угод).

Усвідомлення важливості культурно-історичних факторів у процесах комунікації, знання і адекватне відтворення норм вербальної та невербальної поведінки сприяє успіху міжкультурної комунікації, адже процес спілкування передбачає взаєморозуміння і взаємоадаптацію співрозмовників. Для того щоб усвідомити себе невід'ємною частиною взаємодії, потрібно змінити підходи до викладання іноземних мов, країнознавства, комунікації та переходити від теоретичних знань до практичних курсів, руйнуючи хибні культурні стереотипи.

Таким чином, підсумовуючи вище сказане, варто підкреслити, що як процес багатогранний і, очевидно, незворотній, глобалізаційні тренди характеризується такими явищами, що обумовлюють неоднозначне ставлення до них. Усвідомлюючи сильні сторони, тобто

позитивні моменти впливу нових інформаційно-комунікаційних технологій на сфери освіти, науки, медицини, культури, чимало вчених висловлюють тривогу з приводу негативних тенденцій цього явища в цілому. До числа таких негативів слід віднести – інформаційну неупорядкованість, втрату критеріїв відбору і однакових можливостей для усіх країн у царині поширення інформації. Спостерігається реальний розрив між технологічним потенціалом інформатизації соціуму і особистості та якісними характеристиками глобалізації стосовно стану культури. Більше того, глобальна інформаційно-комунікативна система кардинально змінила умови для культурного обміну і взаємовпливу, освіти, бізнесу, міжособистісного спілкування, все більш успішно стирає часові, соціальні, мовні та інші бар'єри, формуючи єдиний інформаційний простір. Цікавим є той факт, що на початку 90-х років американський вчений-комунікативіст Дж. Гербнер підтримав прихильників міжнародного екологічного руху за збереження культурного середовища від негативних впливів інформаційного простору. З його участю в березні 1996 року було прийнято Комунікаційну Хартію та Декларацію незалежності глядачів, яка проголошувала, що якщо культурне середовище не виховує у людей, зокрема дітей почуття відповідальності перед суспільством, віру в нього, а тільки породжує страх і насильство, то таке середовище треба змінювати [2, с.6]. Хоча з іншого боку, наголошуючи на позитивних моментах необхідно сказати, що інформаційний простір як важливий компонент і фундамент глобалізації можна розглядати як велике «географічне відкриття» новітнього часу. Адже сучасники отримали можливість осягати світ в режимі онлайн та формувати стратегію своєї соціальної діяльності у відповідності з багатоплановою інформацією. Тому міжкультурна комунікація має сприяти налагодженню нових форм діалогу і взаємодії задля того, щоб зменшити соціальне напруження та уникнути міжнародних конфліктів. Інформаційна революція, про яку так багато пишуть в останнє десятиліття, на нашу думку, полягає не стільки у тому, що в сучасному суспільстві з'явилися абсолютно нові інтерактивні ЗМК, які змінили й ще змінять тип міжособистісного спілкування, скільки у тому, що їх поява здатна вплинути на виникнення нових форм міжкультурної комунікації.

Джерела та література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр «Академія» – 2004. – 344 с.

2. Габор Н Журналізм та постреальність [Електронний ресурс] – Режим доступу: // www.mediakrytyka.info/?view=156

3. Гулыга А. Что такое постсовременность? // Опыты: Литературно-философский ежегодник. – М.: Советский писатель, 1990. – С. 68-91.

4. Давыдов Ю.М. Паталогичность „состояние постмодерна” // Социс. – 2001. – №11. – С. 23-28.

5. Кеннеди П. Вступая в двадцать первый век: Пер. с англ. / Предисл. В. Согрина. – М.: Весь мир, 1997. – 480 с.

6. Киселев Т.Г. Глобализация культуры: тенденции и противоречия. [Електронний ресурс] – Режим доступу: // www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1/Doc3.HTML-21K

44 — 7. Козловски П. Культура постмодерна: общественнокультурные последствия технического развития. – М.: Республика, 1997. – 240 с.

8. Кузьмин А. В. Миграция: проблемы межкультурной коммуникации. – Улан-Удэ : Изд-во ВСТТУ – 2006. – 340 с.

9. Кутырев В.А. Постпредгиперконтрмодернизм: концы и начала // Вопросы философии. – 1998. – №5. – С. 135-143.

10. Лалл Д. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід. – К.: К.І.С., 2002. – 261 с.

11. Липовецки Ж. Эра пустоты: эссе о современном индивидуализме. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 331 с.

12. Померанц Г.С. Постмодернизм // Новая философская энциклопедия: В 4-т. – М.: Мысль, 2001. – Т.3. – С. 297-298.

13. Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів – К.: Мінохоронздрав України. Нац. фармацевтич. ун-т – 2003. – 287 с.

14. Рот Ю. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг. – М.: ЮНИТИ-ДАНА – 2006. – 223 с.

15. Тоффлер Э. Шок будущего. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.

16. Чучин-Русов А.Е. Новый культурный ландшафт: постмодернизм или неоархаика // Вопросы философии. – 1999. – №4. – С. 24-41.